

Mora sten och Mora ting

Av Mats G. Larsson

Larsson, M.G., 2010. Mora sten och Mora ting. (The Stone and Assembly of Mora.) *Fornvännen* 105. Stockholm.

In the Middle Ages several Swedish kings were elected at the assembly of Mora near modern Uppsala. During the ceremony the king would stand upon the Stone of Mora. It was moved in the 15th century and has long been considered lost. However, there are a number of so-called record stones in a small building in the vicinity of the assembly site. This paper discusses where in Mora meadow the election stone was originally placed and suggests that most of the preserved stones are actually parts of the original Stone of Mora.

Mats G. Larsson, Bräcksta Guckedal, SE-743 93 Vattholma, Sweden
m.g.larsson@telia.com

Vid Mora sten eller Mora ting valdes under medeltiden flera av Sveriges kungar. Platsen var belägen på Mora kungsäng någon mil sydost om Uppsala. Ängen, som tidigare var sank, är nu i sin helhet utdikad och uppodlad. De bevarade resterna av valstenarna, åtta stenblock varav ett sprucket i två delar, förvaras i en liten byggnad vid ängens sydvästra kant intill landsvägen mellan Uppsala och Östuna. Tre av blocken har synliga inhuggningar: en avbildar vapnet tre kronor och två dokumenterar Erik av Pommerns respektive Karl Knutssons kungaval. På slutningen på andra sidan vägen ligger det så kallade Ängsvaktartorpet.

Strax intill museibygnaden ligger ett gravfält med ett sjuttioal högar och stensättningar som sträcker sig mot nordväst längs landsvägen. Tre högar och fyra stensättningar undersöktes åren 1933–34. Sex visade sig innehålla öst-västligt orienterade skelettgravar och rester av träkistor enligt kristen sed, men även några gravgåvor såsom laggkärl och kam. Bland de få fynden märks ett fragment av ett frisiskt mynt med datering

mellan 1030 och 1057 (Holmgren 1933, s. 4; Lönnnerholm 1993, s. 38).

Skriftliga källor

Det äldsta omnämnandet av Mora sten och Mora ting finns i Erikskrönikan, sannolikt nedskrivnen på 1320-talet. Den omtalar flera kungaval som skall ha ägt rum vid stenen, av vilka det äldsta är Magnus Ladulås år 1275 (EK v. 955, 4446, 4457, 4512). I Södermannalagen från 1327 nämns Mora som den plats där svearna valde konung, dock utan omnämnande av någon sten (Kungabalken 1, Addendum 1:1). Även en uppgift i Snorre Sturlassons *Heimskringla* (1911, s. 242) från omkring 1230 om att fem kungar en gång skulle ha dränkts i en källa vid »Mula ting» har ansetts syfta på samma plats.

Ingen av dessa textställen ger någon beskrivning av valstenen eller den plats där den låg. Den enda sådana beskrivningen från medeltiden är ett intyg från notarius publicus i Uppsala som år 1434 åkt ut till platsen på domkapitlets uppdrag. Han säger att stenen låg på *plano campo*, »jämna

fältet», och att en sten med en inskription om Erik av Pommerns kungaval år 1396 låg ovanpå den (Lindblom 1903, s. 122). Denna sten kan med hjälp av inskriften identifieras med den sten i museibyggnaden som dokumenterar samma val.

Nästa gång Mora sten omtalas är i Strängnäs-kalendariet från 1400-talets mitt, där det sägs att Mora sten flyttats från sin plats på ängen. Vilket år detta skett är lite oklart eftersom kalendariet är uppställt efter datum och inte år, men Gustaf Holmgren (1954, s. 14–22) visade övertygande att notisen bör avse år 1441, strax före valet av Kristoffer. Därefter har ytterligare två kungaval, Karl Knutssons och Kristian I:s, skett på stenen, vilket Holmgren såg som en indikation om att denna ganska snart flyttats tillbaka till sin ursprungliga plats.

Omkring etthundra år senare, under Gustav Vasa respektive Johan III, eftersöktes dock stenen på kunglig befällning, troligen i samband med tvisten med Danmark angående de tre kronorna i riksvapnet, och låg således inte längre kvar. Det gick vidare rykten om att traktens bönder forslat bort stenar från platsen och murat in i bland annat skorstenar och bakugnar, och på 1570-talet beordrades Johan III:s befällningsman i Uppsala att bygga ett litet hus över de stenar som fanns kvar. I samband med dessa händelser gjordes även en beskrivning av de stenar som hade inhuggningar, totalt fyra förutom runstensfragmentet U 486 (SR U 486; Holmgren 1954 s. 34–43). Av dessa kan tre identifieras med stenar som ännu finns bevarade, nämligen trekronorstenen, Erik av Pommerns sten och Karl Knutssons sten. Den fjärde, med bilden av en kung sittande på sin tron med spira i handen, är nu försvunnen.

Även den blivande ärkebiskopen Nicolaus Olai Botniensis, som avled år 1600, lämnade (i anteckningar bevarade i avskrift) en uppgift om att kungar sökt efter stenarna. Han hävdade något förvånande att det på platsen endast fanns tre mindre stenar på vilka vapnet tre kronor var inristade. En fjärde sådan sten hade funnits men bortförts några få år tidigare och sedan blivit flitigt eftersökt, varvid man rivit ned ugnar och skorstenar i traktens gårdar, dock utan resultat (Holmgren 1954, s. 38).

Redan ett par decennier tidigare hade emellertid Olaus Magnus beskrivit Mora sten som

den ursprungligen skulle ha sett ut i sin *Historia om de nordiska folken*, utgiven i Rom år 1555. Han uppger där liksom notarius publicus att stenen låg ute på öppna fältet och säger vidare att den var stor, rund och något upphöjd över marken genom underlagda kilformiga stenar samt omgiven av en krets av tolv mindre, jordfasta stenar (Olaus Magnus 1:31, 8:1, 11:45). I kapitel 8:1 finns dessutom en bild av stenen med en kung stående ovanpå. Att denna figur är gjord under hans överinseende framgår av att den är försedd med runor som bildar texten **mora sten** i hans eget runalfabet (1:36). (Det betyder dock inte att någon sådan inskrift funnits på den verkliga valstenen.)

Eftersom Mora sten av allt att döma inte låg kvar på sin ursprungliga plats på Olaus Magnus tid bygger nog hans beskrivning på andrahandsuppgifter. Han var dock född redan år 1490 och kan, innan han slutgiltigt slog sig ned i Italien år 1537, ha talat med folk i trakten som, även om de inte själva sett stenen, hade en levande tradition om den att förmedla.

Den yngsta beskrivningen av själva valstenen härrör från Erich Lassota von Steblau, som besökte Mora äng år 1593. Liksom Olaus Magnus säger han att valstenen varit omgiven av tolv andra, mindre stenar, men han meddelar dessutom den nya uppgiften att den var »ein Weiserstein», d.v.s. en vit sten. På hans tid låg den dock i en hög tillsammans med de andra stenarna innanför ett plank, konstaterar han. På grund av snön kunde han bara se fyra stenar, alla med inskription (Schottin 1866, s. 165). Även Lassota von Steblaus uppgifter om själva valstenen måste således bygga på uppgifter från annat håll.

Den enda riktigt säkra uppgiften om Mora sten är därmed den som redovisas av notarius publicus år 1434. Av denna framgår dels att stenen var belägen ute på öppna fältet, dels att en flat sten kunde placeras ovanpå den, vilket i första hand bör tolkas som att den haft en flat översida. Både den förstnämnda uppgiften och den sistnämnda slutsatsen bekräftas av Olaus Magnus beskrivningar och illustration, vilket i viss mån styrker att han haft äldre beskrivningar att bygga på. Om vi därför antar att även Olaus Magnus övriga andrahandsuppgifter är korrekta kan vi räkna med att stenen varit rund och haft en dia-

Fig. 1. Erik Dahlbergs skiss över Mora stenar (förlaga till *Svecia Antiqua et Hodierna*). —Erik Dahlberg's sketch of the Stones of Mora (original for *Svecia Antiqua et Hodierna*).

meter om ungefär en manslängd. Om vi även godtar Lassotas uppgift om dess färg får vi tro att den består av en vitaktig bergart. Under alla omständigheter är detta de enda uppgifter vi har att bygga på när det gäller stenens utseende.

Vad hände då med Mora sten efter flyttningen år 1441? Redan Johannes Messenius försökte reda ut denna fråga och kom slutligen fram till att den transporterats till en liten kulle där den kunde ses ännu på 1620-talet (Holmgren 1954, s. 7–8). Holmgren (1954, s. 9) bedömer denna uppgift som »alldeles osannolik», men den är nog bara ett uttryck för samma tradition som återopas av Lassota von Steblau ett par decennier tidigare, då denne såsom framgått ovan säger att Mora sten låg »tillsammans med de andra stenarna» innanför ett plank.

Denna beskrivning kan i sin tur knappast syfta på någon annan plats än den som sedan be-

skrivs av flera iakttagare omkring mitten av 1600-talet. På Erik Dahlbergs skiss från 1600-talets första hälft (Wallin (red.) 1966, bild 671; fig. 1) består det han kallar Mora sten av en samling stenar med olika inskriptioner belägna på en liten förhöjning. Enligt en beskrivning av Gerhard Stalhoff från år 1660 låg Mora sten tillsammans med en hop andra stenar på en i marken nedsjunken kvadratisk stenfot med 10 stegs sida (Lewenhaupt 1896, s. 290). Allt talar således för att det är denna stensättning som även Messenius åsyftar med sin »lilla kulle».

Kartor

Platsen för stenarna är även utsatt på flera kartor från 1600-talet (1639 LMV A6:150-151, 1688 LMV A17:92, 1697 03-LAG-3). Den kan därmed lokaliseras ganska exakt. Den har legat strax nedanför det sydöstliga av de bägge boningshus

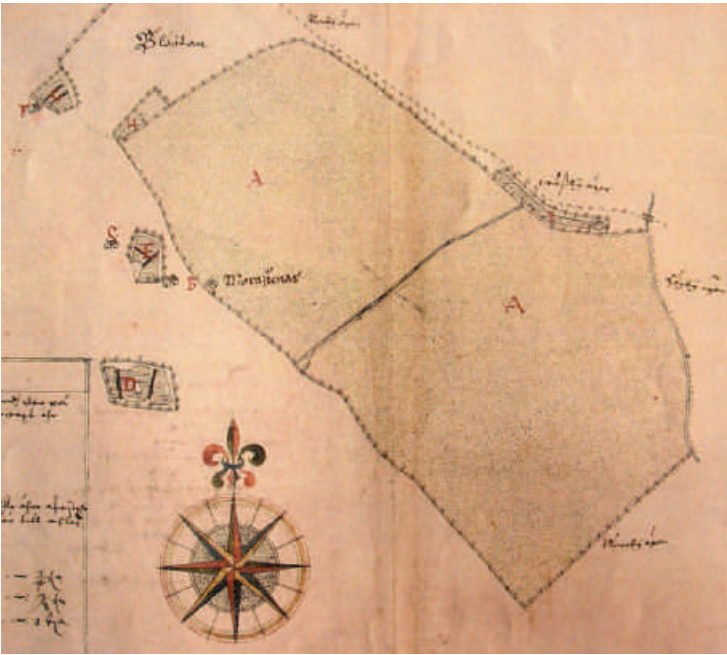

Fig. 2. Geometrisk karta över Mora kungsäng från 1639 (LMV A6:150-151). — Detailed map of Mora royal meadow from 1639.

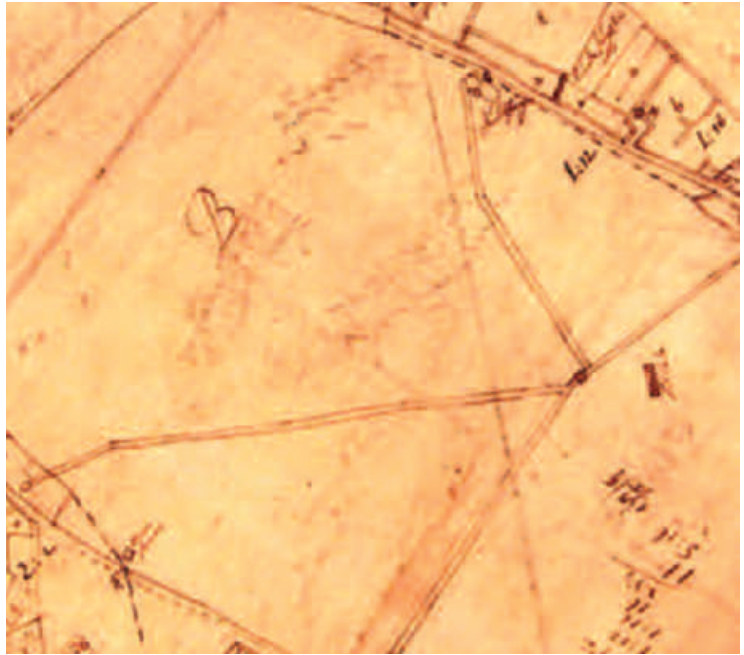
som enligt den äldsta kartan fanns vid Ängsvaktartorpet (fig. 2), och det är av allt att döma denna inte långt därefter rivna byggnad som skymtar uppe till vänster på Dahlbergs skiss. Mätningar på 1600-talskartorna visar vidare att det hus över stenarna som uppfördes år 1770 ligger på samma plats som stensamlingen. Här föreligger således en platskontinuitet från åtminstone slutet av 1500-talet.

Det innebär dock inte att denna plats skulle motsvara den ursprungliga belägenheten för Mora sten. Både notarius publicus och Olaus Magnus talar ju tydligt om att stenen låg på »jämna slätten» eller »öppna fältet», vilket är svårt att förëna med ett läge alldeles vid kanten av ängen och strax intill en brant och stenig sluttning med granskog. Denna plats var dessutom relativt avsides i äldre tid, för samtliga 1600-talskartor visar att stora landsvägen österut från Uppsala ända fram till slutet av århundradet gick omkring 500 m längre mot nordost och alltså betydligt närmare Storån, och inte som under senare tid längs skogskanten i söder. Allt talar därmed för att Messenius dragit en alldeles riktig slutsats när han säger att den plats där stenarna låg redan på

hans tid är identisk med det ställe dit Mora sten flyttades från sitt ursprungliga läge på 1400-talet.

De kungaval som skett efter 1441 skulle då få antas ha ägt rum på denna nya plats. Men varför flyttade man stenarna? En möjlig förklaring är att det var ett sätt att skydda monumentet från förstörelse och bortforsling. Det framgår ju av källorna att bönderna i trakten gärna ville använda stenarna som byggnadsmaterial. Flyttningen skulle i så fall möjligen kunna ha haft till syfte att placera stenarna under bättre uppsikt av kungens ängsvaktare. Det äldsta belägget för denna ovanliga syssla uppträder visserligen först i Upplands lagmansbok år 1586 (Olsson & Berglund 1993, s. 21), men det bör kunna antas att funktionen som vakt för kungens fodermark haft rötter betydligt längre tillbaka i tiden och varit av stor vikt. Ängsvaktare har av det äldre kartmaterialet att döma funnits inte bara vid Mora kungsäng utan även i anslutning till Kungsängen vid Uppsala stad, där två byggnader år 1635 betecknas som »Engvachtare torp» (Karsvall 2008, s. 85). Ortnamnet Ängsvaktartorp förekommer dessutom på andra håll. Hypotetiskt skulle man även kunna se ett samband mellan den bebyggelse vid Mora kungs-

Fig. 3. Del av karta över Mora kungsäng från 1697 (03-LAG-3). Juthögen och källan syns upptill, något till höger om mitten. Orientering ungefär som fig.2.—Detail of a map of Mora royal meadow from 1697. The Juthögen barrow and the wellspring are at the top, somewhat to the right of the centre.

äng som med tiden kom att bära ängsvaktarens namn och det inledningsvis omtalade gravfält som ligger strax nedanför torpet.

Källa och hög

Var på Mora äng låg då valstenen innan den flyttades hit till skogskanten? Inga synliga spår efter vare sig dess fundament eller efter de tolv kringstående jordfasta stenarna finns nu kvar. Där emot finns det en indirekt uppgift som skulle kunna leda vidare. Snorre Sturlasson säger ju (utgåva 1911, s. 242) att det fanns en offerkälla vid »Mula ting», och fastän osäker så är uppgiften värd att undersöka närmare.

Det finns eller har funnits flera källor i anslutning till Mora äng. En rinner fram strax nedanför sluttningen mot ängen, ca 100 m nordväst om museibyggnaden. Den är i dag ganska oansenlig, men enligt 1600-talskartorna löpte ett dike från källan över ängen och vidare ned mot Storån. Likaledes vid kanten av ängen men vid Morstena, omkring 250 m sydost om museibyggnaden, rann ursprungligen två intilliggande källor fram, och vattnet från denna åder leds fortfarande i ett öppet dike från Morstena till Storån.

Den i sammanhanget mest intressanta källan är dock den som omtalas i *Rannsakingar efter antikviteter* år 1673: »Uthi Cronones Mora Engh finnes een Iordehögh Iäthe backar ben:dh och finnes en rinnande källa i samma backahögh, men wijdare berättelse der om weet ingen.» Uppgiften bekräftas av lantmäterikartorna, på vilka både högen och källan är utritade från och med år 1697 (03-LAG-3; fig. 3). Högen kallas på samtliga kartor ända in i modern tid för Juthögen eller Jutehögen. *Rannsakingarna* är således ensamma om sin benämning, som väl i första hand får ses som resultatet av ett skrivfel.

Juthögen var belägen strax söder om den ovan beskrivna gamla landsvägen, i dag använd som markväg över fälten. Dess storlek i markplanet var enligt 1697 års karta omkring 14 x 23 m. Intill dess västra hörn är källans vattenspegel utritad med en vidd om närmare 7 m. Därifrån har vattnet letts till ett dike som rann mot sydost över ängen för att sedan förenas med de tre andra källornas flöden mot Storån. Högen är nu till största delen bortgrävd, och den grop som upptar större delen av dess forna yta är fylld med vatten från källan, vilket leds bort av ett täckt dike via en cementbrunn.

Förstörelsen av Juthögen verkar ha påbörjats senast under 1800-talets andra hälft. I Mats Stolpes dagbok från arbetet med den äldsta jordartskartan (1865, SGU:s arkiv) omtalas den nämligen som en »genomgrävd gruskulle», även om källan vid denna tid fortfarande låg kvar vid högens västra sida. På Oscar Almgrens karta över Mora Kungsäng, upprättad i samband med hans undersökningar där år 1904 (ATA) är Juthögen där emot inte medtagen. Rutger Sernander (1932, s. 6–7) omtalar dock högen kort i en artikel om samma undersökningar med hänvisning till jordartskartan, och uppger även att området omkring högen kallades för Ättehögholmen.

Först på Erik Flodéus karta över Mora äng från 1928 (ATA) är platsen för Juthögen utritad med ungefär det utseende den har i dag. Han bedömer den som en naturbildning, och som sådan omtalas den efter honom också av Holmgren (1954, s. 13–14). Det finns dock knappast någon anledning att tro att Juthögen skulle ha varit en naturformation; vittnesbörden från dem som till skillnad från Flodéus och Holmgren haft möjlighet att se den innan den grävdes bort talar entydigt för att det rör sig om en fornlämning. Som sådan har den också i första hand bedömts i fornminnesregistret, där den dock beskrivs som bortodlad och inte söndergrävd (Raä Lagga 105:1).

I syfte att få fram ytterligare underlag om Juthögen gjorde jag sommaren 2009 mindre undersökningar på platsen i samarbete med arbetsgruppen Långhundradelen. Vi grävde delvis ut en liten förhöjning intill vattensamlingen, som vi bedömde som en möjlig rest av högen, och mätte in dammen i förhållande till högens läge enligt lantmäterikartorna, främst den från 1815 (03-LAG-42).

Undersökningarna visade att den lilla förhöjningen sannolikt var konstgjord, men vi kunde inte datera den. Det kan alltså röra sig om resultatet av anläggningsarbeten i samband med grustakten eller – kanske i första hand – bortledningen av vattnet från dammen, eftersom förhöjningen låg strax intill utloppet från denna. Att det varit så indikeras också av inmätningarna, som visade att förhöjningen bör ha legat strax utanför högen eller i dess ytterkant.

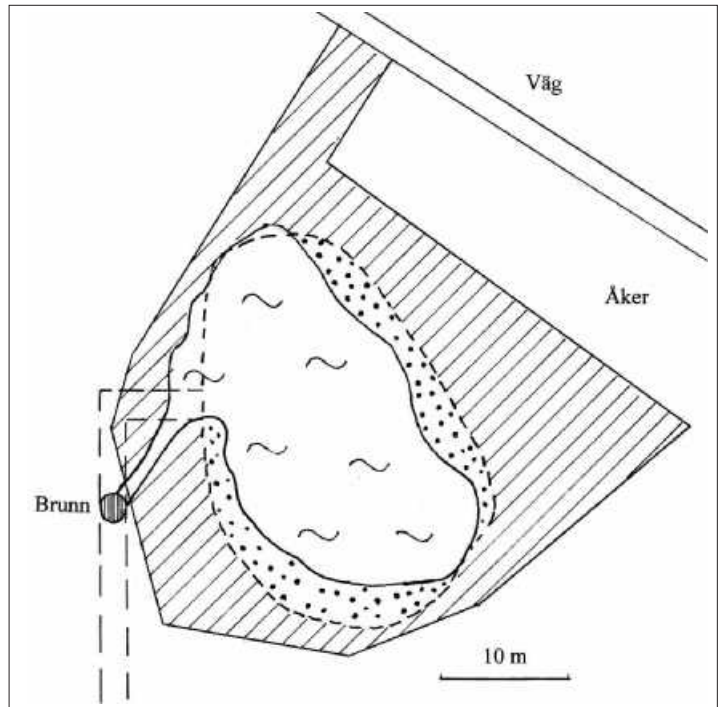
Mätningarna visade emellertid också att högen troligen inte grävts bort i sin helhet, utan att

rester av den bör finnas kvar utanför dammens kanter (fig. 4). Detta kunde också styrkas visuellt efter slagning av det höga gräset och fjolårsgräset på platsen, särskilt i den södra delen. En höjdprofil över denna del visade att marken här hade en relativt jämn stigning från den omgivande markytan med början omkring 2 m från dammkanten och vidare till området närmast nedgrävningen, där den låg omkring 40 cm över omgivningen. Vi iakttog en viss avplaning i den högsta delen, vilket skulle kunna tyda på att högen varit plattformad, men resterna är alltför sparsamma för att det ska gå att dra några säkra slutsatser om detta. Provborrhningar med geologkäpp och mindre avtorvningar utmed södra och norra kanterna av dammen visade vidare att förhöjningen där bestod av ett lager med stenrik lera/lerjord ovanpå den underliggande moränen.

Översiktliga avvägningar av Mora äng visar att större delen av marken mellan Juthögen och den nuvarande platsen för Mora stenar ligger omkring 7 m över havet, medan området omkring källan och återstoden av högen ligger mellan 7,5 och 8 m över havet. Först ett stycke närmare Storån sjunker marken åter till 7-metersnivån. Området närmast omkring källan utgjorde således omkring år 500 en holme i den fjärd som då utbredde sig över Mora äng och ett stycke in över markerna nordost om Storån.

Det rör sig här om en artesisk källa, det vill säga grundvatten som under tryck tränger upp genom ett genomsläppligt marklager. Före utdikningen måste vattnet från denna ha strömmat ut över det lägre liggande området söder om förhöjningen, där det tillsammans med utflödena från de andra källorna gjorde ängen sank. Ännu på kartan från 1815 uppges växtligheten här till stor del ha bestått av tuvstarr, kråklöver och sälting, det vill säga typiska kärr- och sankmarksväxter. Dessa egenskaper är sannolikt även bakgrunden till namnet Mora, här med betydelsen »sumpmark», »kärräng» (Strandberg 1993, s. 44–47). Liknande förhållanden torde även ha rått strax nordväst om Mora äng att döma av det namn marken här bär på de äldsta kartorna, Blötan. Det torde också vara förklaringen till att den äldsta landsvägen dragits längs höjdråket förbi Juthögen och att det var här ute som jorden tidigast började uppodlas till åkermark (fig. 2).

Fig. 4. Åkerholmen på Mora äng med källan/dammen med utflöde till cementbrunnen i bildens vänstra del. Juthögen och det dåtida källflödet är markerade med streckad linje efter karta från 1815 (03-LAG-42). Den troliga återstoden av högen är prickad. Renritning Hans Ekerow. —The field islet at Mora meadow with the well/pond, draining into the cement drain in the left part of the picture. The Juthögen barrow and the former outflow are marked with broken lines. The probable remains of the mound are dotted. The drawing Hans Ekerow.

Vägbank

Hela området mellan höjdsträckningen och den nuvarande platsen för Mora stenar har således i det närmaste varit oframkomligt ända sedan vattnet stod nedanför 7-metersnivån, det vill säga sannolikt sedan 600-talet. För att ta sig fram till platsen för den nuvarande museibygggaden under medeltiden, och även yngre järnåldern, kunde man inte använda båt utan var tvungen att gående eller till häst följa kanten mellan skogen och sankängen.

Allt detta stärker ovanstående slutsatser att Mora sten ursprungligen låg betydligt längre ut på Mora äng. Och den enda del av ängen som hade tillräckligt väl-dränerat underlag för en sådan anläggning bör ha varit den ovannämnda höjdsträckningen kring Juthögen och längs den gamla landsvägen. Här har man dessutom kunnat lägga till med båtar även sedan havsvattnet dragit sig tillbaka och endast täckt området närmast kring Storån. Tanken styrks också av att det saknas bebyggelseenheter i närområdet som på annat sätt skulle kunna förklara en större gravhög på denna plats.

Omkring 400 m öster om Juthögen ligger en annan anläggning som är av stort intresse i sammanhanget. Det är en långsträckt upphöjning i åkermarken, ca 80 x 10 m, som sträcker sig mot sydväst från kanten av Storån (Raä Lagga 102:1). 1904 tog Oscar Almgren upp ett schakt genom anläggningen på 50 m avstånd från ån och kunde då konstatera att den är uppbyggd av grus och stenblock på den underliggande leran (fig. 5). På hans sektionsritning finns också något som ser ut som ett stolphål av omkring en halv meters djup vid södra kanten samt en liggande 0,9 m bred sten med 1,65 m längd strax intill. Ett stycke närmare ån utmed anläggningens andra sida uppges vidare en mera långsmal sten med längden 1,85 m ha legat (ritningar i Museum Gustavianums arkiv; Sernander 1932, s. 6–7).

Almgren tolkade anläggningen som en forntida bro- eller vägbank och antog att den fortsatt i samma riktning över hela Mora äng ända tills den 900 m längre bort mötte den nuvarande landsvägen något hundratal m sydost om museibygggnaden. Inga spår efter någon sådan väg kunde konstateras, men enligt muntliga uppgifter

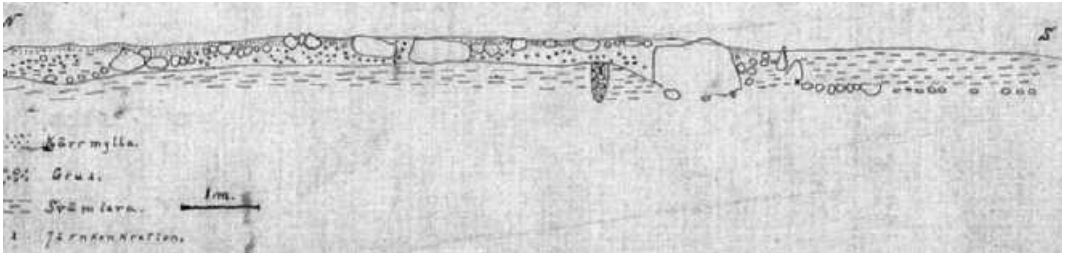

Fig. 5. Oscar Almgrens ritning av en sektion genom sten- och grusbanken vid Storån. —Oscar Almgren's drawing of a section through the stone and gravel embankment by the Storån stream.

förmedlade av den dåtida markägaren hade man omkring 25 år tidigare odlat bort en sydligare del av vägbanken, vilken då sträckt sig nästan ända fram till åkervägen.

En vägbank som sträckt sig över hela den tidigare mycket sankta Mora äng förefaller inte sannolik, och inga spår efter någon sådan finns heller på de äldsta lantmäterikartorna. I stället utgör grus- och stenbanken från Storån upp mot den äldsta landsvägen ytterligare ett stöd för tanken att det är någonstans här, ute i mitten av ängen och i landsvägens närmaste grannskap, som den ursprungliga platsen för Mora sten är att söka. Stolphålet i anläggningens kant antyder vidare att det kan ha rört sig om en brygga, vilken kan ha fortsatt som vägbank för att man torrskodd skulle kunna nå de mer välldränerade delarna av ängen. De bågiga långsträckta stenarna utmed anläggningen kan möjligen ursprungligen ha varit resta, och det hela skulle i så fall ha kunnat motsvarat de paradgator kantade av resta stenar som finns intill forntida tingsplatser på flera andra håll i Mellansverige (Larsson 1997, s. 24, 66, 91–92).

Bryggan/brobanken ligger enligt mina avvägningar i sin helhet på en höjd av något under 6,5 m ö.h., och ungefär samma nivå fortsätter sedan i rak linje ända upp till gamla landsvägen, efter vilken marken stiger till omkring 7 m ö.h. Med tanke på att stenbanken sannolikt är utfallen och därför lägre än då den anlades bör man kunna räkna med att även denna ursprungligen legat på ungefär 7-metersnivån. Den kan därmed tidigast ha byggts på 600-talet, men kan givetvis ha tillkommit långt senare än så.

Var är Mora sten?

Vart tog då själva valstenen vägen efter flytten från sin ursprungliga plats? Några av de äldre upptecknarna uppfattade det tydligen så att stenen fortfarande fanns bland dem som nu ligger i museibygnaden vid landsvägen. Både Lassota von Steblau och Stalhoff säger ju att Mora sten på deras tid låg bland de övriga stenarna, och en liknande uppfattning uttrycks av Messenius. Stalhoff beskriver dessutom stenen på ett sådant sätt att den tydligt kan identifieras med Karl Knutssons sten (Schottin 1896, s. 290). På lantmäterikartorna talas det visserligen alltid om »Mora stenar», men Dahlberg använder uttrycket »Mora Steen» som överskrift på sin teckning, och i ett osignerat 1600-talsbrev i ATA talas om »Moora Steen, å hvilcken 3 Cronor ståå inhuggne...». (Handstilen i detta brev uppvisar enligt en av mig gjord jämförelse stora likheter med ett i Riksarkivet förvarat brev i samma ämne från Antikvitetskollegiet till Magnus Gabriel de la Gardie av den 21 augusti 1668, i vilket det dock talas om »Morastenar».) Även uppfattningen att stenen blivit bortförd och gömd fanns dock vid samma tid, och Schefferus säger år 1666 i sin *Upsalia* med hänvisning till ett manuskript av Per Brahe att den ursprungliga Mora sten skulle ligga dold i skogen ovanför de bevarade stenarna (Alkarp 2009, s. 79).

Tolkningarna och språkbruket har således varit något vacklande, men i dag används alltid benämningen »Mora stenar» när blocken i museibygnaden avses. Stenarna tolkas nu dessutom allmänt som så kallade dokumentstenar,

Fig. 6. Erik av Pommerns dokumentsten. Foto förf.
—The record stone of Eric of Pomerania.

det vill säga separata monument huggna till minnet av ett visst kungaval.

Det finns dock anledning att ifrågasätta denna så ofta upprepade slutsats och undersöka om det inte ligger någonting i de äldre uppfattningarna. För det första är det bara en enda av stenarna som vi – tack vare notarius publicus besök – utan tveksamhet kan kalla en ursprunglig dokumentsten, nämligen Erik av Pommerns. Den är också helt annorlunda än de övriga; den är jämntjock, har raka vinkelräta kanter och släthuggen jämn yta och är inhuggen runt om med noggrann avpassning till stenens form (fig. 6).

Ingen av de övriga stenarna har liknande egenskaper. De flesta är relativt oformliga block utan spår av tecken, och de två som har sådana bevarade, trekronorstenen och Karl Knutssons sten (fig. 7–8), är betydligt otympligare och sämre avpassade till inhuggningarna. Detta gäller särskilt trekronorstenen, som även innan den sprack hade vapenskölden på snedden och vissa delar av figuren långt ute vid den ojämna kanten. Det verkar synnerligen osannolikt att någon kung skulle ha accepterat ett sådant klumpigt monument över sitt val. Det måste helt enkelt röra sig om en spillra av en betydligt större sten med en helt annan utformning än den vi ser i dag.

När det gäller Karl Knutssons sten är det visserligen uppenbart att texten är avpassad till den

yta den huggits in på, men varför har man valt att rista in den på kanten av ett block som i den övriga delen är så tydligt rundat? Det hela ger ett i högsta grad klumpigt intryck, särskilt vid en jämförelse med Erik av Pommerns sten. Och om Karls sten i likhet med Eriks en gång legat ovanpå valstenen så har den antingen måst ligga med texten åt sidan eller – om texten skulle ses uppifrån – med den rundade delen mot underlaget, vilket skulle innebära att den kunde gungas fram och tillbaka som en gunghäst.

Varför lät då Karl Knutsson dokumentera sitt kungaval på en sådan märklig sten? Det var nog något speciellt med denna sten som gjorde att den, trots sin för ändamålet olämpliga form, hade ett högt symbolvärde. I likhet med trekronorstenen har den nog en gång varit en del av betydligt större block.

Mot denna bakgrund vill jag föreslå att såväl trekronorstenen och Karl Knutssons sten som de flesta av de övriga stenarna i museibygnaden, med undantag för Erik av Pommerns kröningssten, är fragment av den ursprungliga valstenen, Mora sten. Karls sten skulle då vara ett segment av denna medan trekronorvapnet kan ha prytt dess översida. Tjockleken på Karl Knutssons sten skulle sålunda motsvara Mora stens tjocklek och blockets rundade sida vara en del av valstens runda ytterkant.

Fig. 7. Karl Knutssons sten sedd från sidan. Foto förf.
—The stone of Karl Knutsson seen from the side.

Fig. 8. Trekronorstenen. Foto förf. —The stone with the three crowns.

Denna hypotes kan prövas på två olika sätt: dels med hjälp av måtten på stenblocken, dels genom undersökning av det material de är gjorda av. Det framgår då att tjockleken på Karl Knutssons sten, 38–39 cm, återkommer i längden eller bredden på flera av stenarna (fig. 9). Trekronorstenens tjocklek är däremot mindre, omkring 30 cm, vilket inte är förvånande med tanke på hur skadad den är i övrigt. De flesta av stenarna är över huvud taget mycket nötta och avrundade, möjligen som en följd av att de – som de ovan nämnda äldre källorna uppger – varit inmurade i kringliggande bondgårdar.

När det gäller materialet så har detta undersökts av tre olika geologer, vilka alla kommit till slutsatsen att Erik av Pommerns sten skiljer sig från de övriga och sannolikt består av sedimentär kalksten. Efter bedömning av Arne Sundberg på SGU i Uppsala har materialet i samtliga övriga block identifierats som Vattholmamarmor, vilken antingen kan ha brutits i kalkbrotten vid Vattholma (Lenaberg) eller tagits ur ett flyttblock.

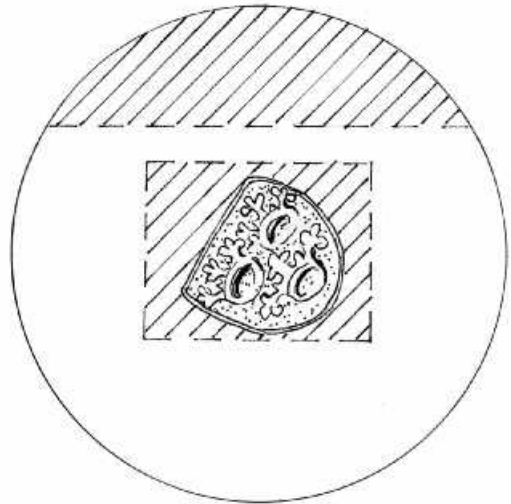
Både måtten och – i särskilt hög grad – det identiska materialet i blocken utgör ett starkt stöd för hypotesen att det rör sig om fragment av den ur-

Fig. 9. Mora stenar.
Bredden/längden 38–39
cm återkommer hos
flera av stenarna. Foto
förf.

—The Stones of Mora.
The width/length 38–39
cm recurs on several of
the stones.

Fig 10. Schematisk rekonstruktion av Mora sten
med trekronorstenen och Karl Knutssons sten
markerade. Renritning Hans Ekerow
—Schematic reconstruction of the Stone of Mora
with the three crowns stone and Karl Knutsson's
stone marked.

sprungliga Mora sten. Vattholmamarmor användes under medeltiden i ornamentala delar av byggnader, exempelvis Uppsala domkyrka och slottet Tre kronor (Ekström 1987, s. 26), men att just detta material skulle ha använts för dokumentera flera olika kungaval under en lång tidsperiod är osannolikt. Det är också signifikativt att Erik av Pommerns sten – den enda av stenarna som vi säkert vet haft primär funktion som dokumentsten – är tillverkad av en helt annan stenart. Vattholmamarmor är vidare i icke förorenat skick vitaktig, vilket överensstämmer med Lassota von Steblaus uppgift om att Mora sten var vit.

Om denna hypotes är riktig kan man med hjälp av elementär geometri räkna ut måtten på Mora sten utifrån av rundningen och de övriga måtten på Karl Knutssons sten (fig. 10). Denna har en längd på omkring 143 cm och en höjd på omkring 42 cm, vilket betraktat som ett cirkelsegment skulle ge en ursprunglig diameter av omkring 164 cm. En tjocklek på omkring 38 cm och en densitet på ca 2 500 kg/m³ ger en vikt av omkring två ton. Ett sådant block skulle på ett utomordentligt sätt motsvara de äldre beskrivningarna av Mora sten och, om man så vill, även Olaus Magnus avbildning av denna. Det skulle

heller inte ha varit tyngre än att man kunnat flytta blocket med hjälp av dragdjur.

När spräcktes då i så fall stenen, och varför använde Karl Knutsson ett fragment av den för att dokumentera sitt kungaval? Om detta kan man endast spekulera, men en tänkbar möjlighet är att blocket gick sönder i samband med flytningen år 1441. De efterföljande kungarna skulle i så fall ha valts på den nya platsen stående på något av fragmenten, kanske i första hand trekronorstenen. En annan möjlighet är att någon av de tronpretendenter som enligt de äldre teorierna (t.ex. Holmgren 1954, s. 33–34) skulle ha forslat bort stenen i stället förstörde den. De huvudmisstänkta blir i så fall Karl Knutsson och Kristian I, som var de sista i raden och av vilka den förstnämnde dessutom enligt slutsatsen ovan använde ett av fragmenten för sina egna syften. Visserligen är hans inskrift daterad till det första valet, det vill säga innan Kristian I valdes på samma plats (SRS III, s. 27), men ingenting hindrar att Karl lät hugga in den efter att han blivit kung för andra eller tredje gången.

Jag tackar fil. dr Christian Bronge, docent Nils-Axel Mörner och avdelningsdirektör Arne Sundberg för hjälp med de geologiska undersökningarna. Medan denna uppsats låg för tryckning publicerade Torun Zachrisson (2010, s. 168) liknande tankar om Juthögen och Mora ting.

Referenser

- Alkarp, M., 2009. *Det Gamla Uppsala. Berättelser & Metamorfoser*. Uppsala.
- ATA. Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Ekström, F., 1986. *Vattholma och Trollbo. Jord, järn, marmor, mässing*. Tierp.
- Erikskrönikan*, utg. av R. Pipping, 1963. Samlingar utgivna av Svenska Fornskrift-Sällskapet 231:68. Uppsala.
- Holmgren, G., 1933. Gravfältet på Mora äng. *Uppsala nya tidnings julnummer* 1933. Uppsala
- 1954. När försvann Mora sten? *Historisk tidskrift*. Stockholm.

- Karsvall, O., 2008. Kartornas symboler – exempel på symboler för byggnader. *1600-talets jordbrukslandskap. En introduktion till de äldre geometriska kartorna*. Skrifter utgivna av Riksarkivet 29. Stockholm.
- LAG = Kartor från Laggas socken, Lantmäterienhetens arkiv.
- Larsson, M.G., 1997. *Från stormannagård till bondby. En studie av mellansvensk bebyggelseutveckling från äldre järnålder till medeltid*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in Octavo 26. Lund.
- Lewenhaupt, E., 1896. Uppsala och dess omgivning 1660. *Upplands Fornminnesförenings Tidskrift* 18. Uppsala.
- Lindblom, A. (red.), 1903. *Akter rörande ärkebiskopsvalet i Uppsala 1432*. Skrifter utg. av Kyrkohistoriska föreningen 4:2. Uppsala.
- LMV = Kartor i Lantmäteriverkets arkiv, Riksarkivet.
- Lönerholm, T., 1993. Det forntida gravfältet vid Mora stenar. *Mora sten och Mora stenar. En vägledning till ett märkligt nationalmonument*. Stockholm.
- Museum Gustavianum, arkivet, Husbyborg, Uppsala.
- Olaus Magnus, 1555. *Historia de gentibus septentrionalibus*. Rom.
- Olsson, G. & Berglund, S., 1993. Varför kungaval vid Mora sten. Var finns stenen? *Mora sten och Mora stenar. En vägledning till ett märkligt nationalmonument*. Stockholm.
- Rannsakingar efter antikviteter*, utg. av C. I. Stähle, 1960. Stockholm.
- Raä = Riksantikvarieämbetet, Fornlämningsregistret, Stockholm.
- Schottin, R. (red.), 1866. *Tagebuch des Erich Lassota von Steblau*. Halle.
- Sernander, R., 1932. Bron vid Mora sten. *Uppsala Nya Tidning*, julnummer 1932. Uppsala.
- SGU = Sveriges Geologiska Undersökning, Uppsala.
- Snorri Sturluson, *Heimskringla*, utg. av F. Jónsson. Köpenhamn 1911.
- SR = *Sveriges runinskrifter, Upplands runinskrifter*, 1940–58. Stockholm.
- SRS = *Scriptores rerum Svecicarum medii aevi*, 1818–76. Uppsala.
- Strandberg, S., 1993. Ortnamnet Mora sten. *Mora sten och Mora stenar. En vägledning till ett märkligt nationalmonument*. Stockholm.
- Södermanna-Lagen*, utg. av D.C.J. Schlyter. Lund 1838.
- Wallin, S. (red.), 1966. (Dahlberg, E.) *Teckningarna till Svecia Antiqua et Hodierna. Uppland*. 3. Stockholm.
- Zachrisson, T., 2010. Kungsängen i Söderby och kungens Sigtuna. *Situne dei* 2010. Sigtuna.

Summary

Several kings of Medieval Sweden were elected at the assembly of Mora in Mora meadow near modern Uppsala. Each king would, according to somewhat later sources, stand upon a round white stone called the Stone of Mora. This stone was moved from its original place in the 15th century, probably in 1441, and has been considered lost for centuries. Today only a number of smaller stones are kept at Mora in a small building near the road between Uppsala and Östuna. They are generally seen as record stones, commemorating the elections of various kings.

The place where these stones are kept, below a wooded slope at the edge of Mora meadow, is documented already by 17th century and probably 16th century sources. However, this site does not correspond with the earliest information on the Stone of Mora, which states that the stone was situated out “on the flat plain”. Nor did any public road pass this spot until the end of the 17th century. Before the move in the 15th century, the stone was thus probably placed much further out in the meadow.

Snorri Sturluson states that five kings were once drowned in a wellspring at the assembly of Mula. This name is generally believed to be a corrupt variant of Mora, which would thus have had a spring close to it. There are still four springs in the vicinity of the meadow. One is of a special in-

terest because it once flowed out from a large mound. This mound, which has been called Juthögen, “Barrow of the Jutes”, for centuries, was located by the old public road in the middle of the meadow but has been almost entirely destroyed by gravel extraction. The area around the spring and the mound lies on the highest elevation within the meadow. In the mid-1st millennium it was an islet in a bay of the sea. The author proposes that the assembly of Mora originally convened in the vicinity of the Juthögen barrow.

Only one of the preserved stones is known certainly to have been a record stone, viz the one commemorating the election of Eric of Pomernia. This stone is also more elaborately made than the others and consists of a different material, limestone, while all the other preserved stones are made of Vattholma marble. The latter was frequently used for ornamental details in Medieval buildings such as Uppsala Cathedral.

The author suggests that most of the preserved stones are actually fragments of the Stone of Mora, which has been broken apart. Karl Knutsson’s stone with its rounded under side is a segment from it. Using the measures of this segment, the election stone can be calculated to have had a diameter of slightly more than 1.6 m, a thickness of a little less than 0.4 m and a weight of about 2 metric tons.